

УДК 378.064.2

**ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ У ВЗАЄМОДІЇ
“ВИКЛАДАЧ – СТУДЕНТ”
(ГУМАНІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИХОВАННЯ)**

Лариса Бобко

*Львівський науково-практичний центр Інституту педагогіки і психології
професійної освіти АПН України,
вул. Кривоноса, 10, 79008 Львів, Україна*

Розглянуто духовно-моральні орієнтації студентської молоді в сучасному суспільстві. Проаналізовано стан і тенденції сучасних ціннісних вартостей у взаємодії “викладач – студент”.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, ідеал, особистісноорієнтоване виховання, самоцінність, взаємодія.

Проблема взаємин суб’єктів навчально-виховного процесу завжди була актуальною. Від її розв’язання значною мірою залежить продуктивність впровадження нових освітніх технологій у педагогічну практику, рівень духовного зростання особистості. Зазначимо, що саме життя вимагає гуманізації процесу взаємодії у системі “викладач – студент”, “студент – викладач”, оскільки цей процес сприяє формуванню ціннісних орієнтацій студентської молоді.

Дослідженню окресленої проблеми присвятили свої праці вітчизняні й закордонні вчені: Г. О. Балл, І. Д. Бех, В. О. Білоусова, В. С. Болгаріна, Д. Б. Бромлей, О. А. Дубасенюк, І. А. Зязюн, Н. Г. Ничкало, А. А. Реан, В. А. Семиченко, О. В. Сухомлинська та ін.

Ми ставили за мету висвітлити питання формування гуманістичних ціннісних пріоритетів у студентів фінансово-економічного профілю.

Реалізація поставленої мети спонукала нас до проведення спеціального експериментального дослідження. Ми намагалися з’ясувати, яку роль у житті студентства відіграють ідеали та цінності; яке їхнє змістове наповнення; якою мірою вони усвідомлені молоддю та впливають на їхнє реальне життя.

У сучасних умовах ідеологічної невизначеності, але яскраво наміченої тенденції поступу до духовності та гуманізму особливо важливо повернутися до поняття ідеалу, з’ясувати його роль у процесі виховання, а також замислитися над тим, як він впливає на результати позанавчальної творчої діяльності.

Найважливіша функція ідеалу – орієнтація на гуманістичні цінності, які в результаті педагогічних заходів, що стимулюють їх засвоєння, стають

ціннісно-смысловими особистісними новотворами вихованців, збагачують їхні установки, відносини, світогляд. До переліку таких цінностей необхідно віднести передусім саму людину і ті сфери життєдіяльності, де вона утверджується як особистість, а також набуває загальнолюдських та національних цінностей [2, с. 5].

У нашому дослідженні брало участь 744 студенти. 52% зазначили, що у них є ідеали, і лише 13,2% зізналися, що не мають їх. Цікаво, що 34,8% респондентів вагались з відповіддю. Лише у 28,5% опитаних ідеали збігаються з ідеалами батьків, у 31% – не збігаються, а 40,5% не змогли визначитись у цьому. Результати анкетування студентів засвідчили, що переважна більшість опитаних високо цінує роль та значення ідеалів у житті людини (“...Людині обов’язково потрібен життєвий орієнтир”; “Ідеал – це приклад, зразок і мета, до якої прагнеш...”; “... Коли з’являється ідеал, життя набуває сенсу”).

Значна частина респондентів (56%) з різним ступенем конкретності змогли описати та сформулювати своє уявлення про ідеали, які наслідують. Характерно, що ці уявлення здебільшого мають персоніфікований характер, втілені в образах різних людей (батька, матері, дідуся, інших родичів та знайомих; видатних політичних, релігійних та громадських діячів, учених; видатних спортсменів та кіноакторів, “нових українців” і та ін.). Серед кумирів молоді – Мати Тереза, Папа Римський, Ж. Кусто, брати Клички, А. Шварценегер та ін.

Значна частина студентів, які мали більш або менш сформовані ціннісні орієнтації, обмежились переліченням особистісно важливих для них рис, які прагнуть досягнути. Зазначимо, що майже однаково значимість студенти надають таким рисам, як підприємливість, доброта та гуманізм.

У цілому, визнаючи важливу роль життєвих ідеалів для самовдосконалення, 44% опитаних неспроможні були дати їм визначення, зазначили таке: “конкретний ідеал знайти дуже важко”, “у наш час все швидко змінюється і ідеали також”, “на пошук ідеалу іде усе життя”, “старше покоління дотримувалось ідеалів, але нічого доброго з цього не вийшло”, “можна жити, як живеться, не думаючи про ідеали, щоб потім не розчаруватись, коли ці ідеали руйнуються”.

Практика доводить, що між моральним ідеалом і його реальним втіленням наявна гнучка взаємодія. Сила ідеалу визначається не лише тим, наскільки він реалізується на практиці, але й тим, якою мірою він може бути передумовою у виборі лінії поведінки, наскільки свідомо людина орієнтується на нього у своїй діяльності. На нашу думку, лише той фахівець-фінансист має право на оцінення свого морального “Я”, який свідомо ніколи не дозволить відступити від засад загальнолюдської моралі. І саме гуманістичні риси працівників фінансово-економічних органів допомагають

їм знайти спільну мову з платниками податків, дрібними підприємцями, вкладниками тощо.

Щоб переконатися у правдивості наших думок, ми опитали працівників державної податкової інспекції, казначейства, контрольно-ревізійного управління міста Львова, працівників структурних підрозділів банку “Аваль” міста Тернополя (83 особи), а також студентів Львівського державного фінансово-економічного інституту таких факультетів: обліку і аудиту (75 осіб), економічного (105 осіб), економічної кібернетики (78 осіб).

Ми намагалися з'ясувати, які моральні риси допомагають респондентам у виробничому (навчальному) процесі, а також якими, на їхню думку, особистісними рисами повинен володіти фінансист-економіст.

На підставі аналізу одержаних даних (див. таблицю) можна стверджувати про те, що і в студентів, і у фахівців-практиків пріоритетні позиції займають як фахові (знання своєї спеціальності, професійна компетентність), так і особистісні риси (доброта, любов, гуманність, справедливість, принциповість, честь, совість, порядність). Ці факти свідчать, що риси фінансиста-економіста як професіонала і як людини становлять єдине ціле, що дає змогу стверджувати про рівень професійно-моральної сформованості особистості.

Порівняльний аналіз відповідей фахівців-практиків та студентів щодо професійно-моральних рис фінансиста-економіста, %

Особистісні риси	Категорії опитаних	
	Фахівці-практики	Студенти
Знання своєї спеціальності, професійна компетентність	100	92,1
Професійна уважність, воля, вміння володіти собою, терпимість, об'єктивність	82,7	54,3
Переконливість, обов'язковість, цілеспрямованість, вміння займати чітку позицію	59,4	49,6
Доброта, любов, гуманність, справедливість, принциповість	90,1	83,3
Організованість, зібраність, дисциплінованість	67,2	52,4
Загальна ерудиція, культурний розвиток, адекватна емоційність	63,9	67,1
Моральна поведінка, гідність, моральне самоусвідомлення	92,5	68,0
Працьовитість, відповідальність за дії, вчинки	75,7	52,5
Чість, совість, порядність	100	88,9
Культура мовлення, культура поведінки, естетичні смаки	53,5	45,6
Вимогливість до себе, об'єктивність у вимогливості до інших, здатність самовдосконалюватись	56,1	45,4
Комунікабельність і комунікативність	46,7	35,5
Організаторські здібності	41,4	37,2
Наявність емпатії	52,0	45,3

Важливе значення у формуванні гуманістичних цінностей студентської молоді має розробка й застосування правильної методики організації діяльності студентів, яка є результатом взаємодії педагога і вихованців. Керованість виховного процесу відображає логіку управління соціальними процесами і специфіку виховної роботи. Тому однією з умов нашого дослідження було проаналізувати ефективність управління педагогом-куратором позанавчальною виховною діяльністю.

Наше дослідження педагогічної діяльності кураторів виявило, що лише 7% із них мають високий рівень знань юнацької психології, вміють визначити проблемні зони індивідуального розвитку особистості, психологічно грамотно пояснюють ті чи інші закономірності поведінки своїх вихованців; 80% у своїй педагогічній діяльності керуються “здоровим глуздом”, більшість ситуацій розглядають з погляду власного досвіду без опори на чітко визначені канони психологічних закономірностей; 13% мають низький рівень знань юнацької психології, який найчастіше пов’язаний з хибними “теоретичними” уявленнями.

Сучасний педагог повинен володіти відповідним арсеналом педагогічних технологій, прийомів та методів, які допоможуть студентові адаптуватись до умов соціально-психологічного простору вищого навчального закладу, зорієнтуватись у сучасному інформаційному потоці життя, сформувати світоглядні позиції в умовах “розмитих” стандартів та невизначених цінностей суспільства, знайти психологічну підтримку в складних життєвих ситуаціях.

Гуманістичний потенціал виховання залежить від гуманістичного потенціалу взаємодії людей, їхніх взаємин, наповненості людських стосунків нормами гуманістичної моралі. Суть виховання у цьому контексті можна охарактеризувати як цілеспрямоване формування ставлень особистості до об’єктивної дійсності, природи, людських спільностей, до себе.

Особа викладача, на думку К. Д. Ушинського, має величезний виховний потенціал: “У вихованні все повинно ґрунтуватися на особі вчителя, тому що виховна сила виливається тільки з живого джерела людської особистості... Без особистого безпосереднього впливу вихователя на вихованця справжнє виховання, що проникає в характер, неможливе” [5, с. 191]. Він стверджував, що особистий приклад учителя – це плодотворний промінь сонця для молоді душі, який нічим замінити не можна.

Педагогічні спостереження доводять, що студенти готові пробачити викладачеві не досить високий рівень професійних знань, коли бачать, що він чесний, працелюбний, відповідальний, намагається надолужити прогалини у своїй фаховій підготовці. Але вони нетерпимі до браку загальної культури педагога, безвідповідальності, байдужості, жорстокості [1, с. 155].

На жаль, більшість викладачів працюють сьогодні на рівні елементарного співпідпорядкування. Виховання продовжує бути авторитарним. Педагогічна діяльність у такому разі здійснюється “зверху”, студенти поставлені в становище об’єктів впливу, а не суб’єктів соціального життя. Внаслідок цього вони не можуть повністю реалізувати себе, недостатньо підготовлені до самостійного життя в нових умовах [3, с. 45].

Молодь залучається до соціально-корисної діяльності у репродуктивному статусі, що не сприяє розкриттю її творчого потенціалу, самостійності та ініціативності, нагромадженню досвіду гуманної поведінки. Студенти рідко беруть участь у благодійній діяльності. Не створюються умови для здійснення ними актів милосердя, вияву турботи, поваги до прав та гідності людини, не враховується ціннісне ставлення до людського життя взагалі й до свого зокрема.

Не меншої шкоди завдає “педагогіка заходів”, яка підмінює справжню систему виховання, а також переважання вербальних повчань. Досі у вихованні не викорінені функціоналізм і роздрібненість на окремі напрями, що не сприяє цілісності формування особистості; поширене каральне реагування на девіантну поведінку, невміння вихователя адаптуватися до інтересів сучасних студентів, емоційна бідність існуючої системи виховання, гіпертрофія раціонального, низька культура спілкування та взаємин.

На підставі результатів нашого дослідження можемо виділити такі головні причини дегуманізації виховання: недостатня професійна підготовка педагогів, їхній низький культурний рівень, нерозуміння своєї позиції у вихованні. А співпрацю і співтворчість може забезпечити лише той викладач, який має глибокі знання, педагогічні вміння і навички, вирізняється високою професійністю й володіє засобами активізації гуманістичного виховання, а саме: 1) спрямовує діяльність вихованців на турботу про людей; 2) дбає про становлення і розвиток у процесі навчання гуманних взаємин у системі “вчитель–колектив–учень” і “учень–учень–група–колектив”; 3) надає позанавчальній діяльності яскравої гуманістичної та активно-дійової спрямованості на засвоєння моральних цінностей як вищих цінностей життя і культури; 4) піклується про створення атмосфери теплих, родинних, дружніх взаємин у колективі; 5) практично втілює положення про єдність вимогливості й поваги до особистості [6, с. 25].

Гуманістичне виховання стимулює формування і розвиток гуманістично орієнтованих потреб, мотивів та цілей у структурі мотиваційної сфери, а також гуманних рис особистості, сприяє самоактуалізації, саморозвитку, самовияву студента й викладача. У цьому разі комплексна діяльність здійснюється не примусово, а спільно з викладачем і під його керівництвом, а також у постійній взаємодії та співтворчості зі студентами.

На думку дослідника О. А. Листопада, основою педагогічної взаємодії є дотримання таких умов, коли викладач, аналізуючи своє власне “Я”, надає студентів в педагогічному процесі необхідний простір для самоактуалізації особистості; забезпечує студентам статус суб’єкта виховної діяльності, допомагає у формуванні та уточненні цілей, які поставлені перед кожним студентом окремо і перед групою в цілому; організовує гуманну педагогічну взаємодію в системах “викладач–студент”, “студент–студент”, відчуває емоційний настрій групи та сприймає його; надає такі можливості, які сприяють налагодженню гуманних взаємин, не тільки виховує, але й займається самовихованням у процесі спілкування зі студентами, прагне досягнути вияву емпатії; актуалізуючи мотиваційні ресурси, стимулює процес в структурі мотиваційної сфери особистості студента, гуманістично орієнтованих потреб, мотивів, цілей; використовує дидактичні технології, що забезпечують активність студентів у позанавчальній діяльності, позитивний емоційний стан, демократичний стиль взаємовідносин. Це дає змогу студентам розвивати свої потенційні можливості, актуалізувати свою особистість; усвідомлювати себе суб’єктом взаємодії; налагоджувати з оточуючими доброзичливі особистісні взаємини в системах “студент–викладач”, “студент–студент”; брати активну участь у процесі виховання; приймати рішення і відповідати за свої вчинки, розвивати в гуманістичному напрямку свою мотиваційну сферу тощо [4, с. 15].

Отже, процес гуманізації виховання двосторонній, він будується на спілкуванні вихованця з педагогом, на їхній співтворчості, переборенні життєвих суперечностей. У виборі між добром і злом, милосердям і жорстокістю, правдою та кривдою, егоїзмом та співчуттям до ближнього виховуються гуманістичні риси людини.

Щоб спроектувати оптимальні форми роботи, які б допомогли активізувати розвиток гуманістичних рис, реалізувати ціннісні орієнтації, необхідно накреслити оптимальні умови проектування ефективної позанавчальної діяльності студентів. Однією з оптимальних умов успішного виховання у процесі позанавчальної діяльності є також набуття студентами навиків самостійної діяльності, самокоординації особистих рис поведінки. Можливість цієї самодіяльності значною мірою залежить від належним чином організованого і реалізованого процесу самовиховання.

Отже, на підставі теоретичного аналізу та експериментальних даних можна зробити висновок:

- сучасний стан гуманістичного виховання студентів вищих навчальних закладів фінансово-економічного профілю не цілком відповідає вимогам розвитку особистості й суспільства;
- продуктивне формування ціннісних орієнтацій студентської молоді можливе лише на засадах гуманізму.

Перспективні напрями подальшого наукового дослідження такі: обґрунтування рівнів сформованості гуманістичних взаємин у системі “викладач – студент”, аналіз ефективності управління системою гуманістичного виховання.

---

1. *Васянович Г. П.* Морально-правова відповідальність педагога (теоретико-методологічний аспект): Монографія. Львів, 2002.

2. *Загвязинский В. И, Амонашвили Ш. А., Закирова А. Ф.* Идеал, гармония и реальность в системе гуманистического воспитания // Педагогика. 2002. № 9. С. 3–10.

3. *Кордунова Н.О.* Рівень взаєморозуміння вчителя і учня // Практична психологія та соціальна робота. 2000. № 3. С. 45–46.

4. *Листопад А. А.* Дидактические условия гуманизации обучения будущих учителей в университете / Дис ... канд. пед. наук: 13.00.04. – профессиональная педагогика. Одесса, 1996.

5. *Ушинский К. Д.* Три элемента школы // Сочинения: В 6 т. М., 1988. Т. 1. С. 177–193.

6. *Шевчук І.* Проблеми гуманістичного виховання підлітків // Шлях освіти. 1998. № 7. С. 25–26.

VALUES IN THE “ FACULTY - STUDENT” INTERACTION (HUMANISTIC ASPECT)

Larysa Bobko

*L'viv Institute for Research on Pedagogy and Psychology of Professional
Education, Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine,
Kryvonos Str., 10, UA-79008 Lviv, Ukraine*

The paper highlights spiritual and moral student youth values in contemporary society. The author analyzes conditions and trends of modern moral values in the “higher school instructor – student” interaction.

Key words: value, ideal, person-centered education, self-realization, interaction.

Стаття надійшла до редколегії 06.05.2004
Прийнята до друку 12.10.2004